

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/2 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/2 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Рахманова Мавлуда Эркин қизи СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ССРГА ХАЛҚЛАРНИ МАЖБУРИЙ КЎЧИРИШ СИЁСАТИ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	9-16
Икромжонов Акмалжон Махмуджонович ФАХРУДДИН ЎЗЖАНДИЙ ЯШАГАН ДАВРДА МОВАРОУННАҲР ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВАЗИЯТ ВА ИЛМ ФАН РИВОЖИ.....	17-25
Холдоров Зоҳиджон Валижон ўғли ТУРКИСТОН ЛЕГИОНИНИНГ ТАШКИЛ ТОПИШИ ТАРИХИДАН.....	26-34
Хамидова Дилфуза Улуғбек қизи НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС ИЖОДКОРЛАР НИГОҲИДА.....	34-41
Nag'ashboyev Qazbek Bozorboy uli SULTON RAHMONOV – SAYYORANING ENG KUCHLI ODAMI.....	42-49
Махмудов Махмуд Авазович ЯНГИ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ ШАРОИТИДА ДЕҲҚОН ХЎЖАЛИКЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ ТАБАҚАЛАШУВИ.....	50-58
Mamatov Bektosh Tolibjon o'g'li YALANGTO'SH VANODIR VA ASHTARXONIY HUKMDORLAR.....	59-66

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Muminova Elnoraxon Abdukarimovna “YASHIL” IQTISODIYOTGA O'TISHNING XORIJIY TAJRIBALARI.....	66-75
Файзуллоев Мирсаид Шухратович СОЛИҚ НАЗОРАТИ ТИЗИМИДА КАМЕРАЛ СОЛИҚ ТЕКШИРУВЛАРИНИ ЎТКАЗИШ АМАЛИЁТИ ТАҲЛИЛИ.....	76-85
Кахарова Нилуфар Эркинжоновна ОКР МЕТОДОЛОГИЯСИ ХАҚИДА ТУШУНЧА, МАҚСАДИ, АФЗАЛЛИГИ, ЖАРАЁНДАН КУТИЛАДИГАН НАТИЖАЛАР.....	86-91
Насруллоев Ҳаётжон Хабибуллоевич СОЛИҚ МАЪМУРЧИЛИГИГА ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ СОЛИҚ БАЗАСИНИ КЕНГАЙТИРИШ ЙЎЛЛАРИ.....	92-99
Rahmonov Mirvoxid Rajabovich HUDUDNING INVESTISION JOZIBADORLIGI OMILLARINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH.....	100-107
Насруллоев Ҳикматулло Хабибуллоевич ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ УЧУН ЗАМОНАВИЙ РАҚАМЛИ ЕЧИМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	108-115
Тоштемиров Шохруҳ Тошпўлатович ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ КАПИТАЛ ВА УНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ.....	116-120

Насимов Равшанжон Азимович МАМЛАКАТИМИЗДА СОЛИҚ ЮКИНИНГ СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАР ФАОЛИЯТИГА ТАЪСИРИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	121-130
Nabieva Nilufar Muratovna MARKETING AUDIT AND ITS IMPACT ON IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF THE COMPANY.....	131-139
Отамуродов Нуриддин Нажмиддинович КИЧИК ВА ЎРТА БИЗНЕС ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ COVID-19 ИНҚИРОЗ ДАВРИДА УЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА СОЛИҚҚА ТОРТИШ МАСАЛАЛАРИ	140-148
Hoshimov Jahongir Ravshanbek o'g'li TO'G'RIDAN – TO'G'RI HORIJYIY INVESTITISYALARNI JALB QILISHDA MAMLAKAT XATARLARINI KAMAYTIRISH.....	149-155
Yusupov Farruxbek Farxodovich O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SOLIQ MA'MURCHILIGIDA SOLIQ TO'LOVCHILARGA XIZMAT KO'RSATISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	156-162
Kunduzova Kumrixon Ibragimovna KICHIK BIZNES KORXONALARIDA MOLIYAVIY REJALASHTIRISH VA BYUDJETLASHTIRISHNING XUSUSIYATLARI	163-172
Зиёдинова Нилуфар Зариф қизи ИНВЕСТИЦИОН ҚАРОРЛАР ҚАБУЛ ҚИЛИШДА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТЛАРНИНГ ЎРНИ	173-179
Насимджанов Юнусжон Зоҳидович МАМЛАКАТИМИЗ ҲУДУДЛАРДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ТОВАР ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ ЕР СОЛИҒИ МАЪМУРЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	180-187
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
Ҳакимов Акмалжон Мирзағаниевич ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ГНОСЕОЛОГИК МОҲИЯТИ	188-192
Холмирзаев Нодиржон Низомжонович УРБАНИЗАЦИЯ СОҲАСИДАГИ ДАВЛАТ СИЁСАТИ ВА УНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ	193-198
Voboqulov Abror Abdug'ani o'g'li “OPEN ARTIFICIAL INTELLIGENCE GPT” TIL MODELINING FALSAFIY Tahlili	199-204
Ялгашев Бунёд Махмудович САМАРҚАНД ВОҲАСИ ЭТНИК ГУРУҲЛАРИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ ВА УЛАРНИНГ ЯШАШ ТАРЗИ	205-213
Safarov Maqsudali ABU BAKR AR-ROZIYNING “TIBBI RUHONIY” (RUH TIBBIYOTI) ASARIDA G‘AZABNI VA INSONNING O‘Z KAMCHILLIKLARINI BARTARAF QILISH HAQIDA MULOHAZALAR	214-219
Сохибова Лола Жонибоевна ШАХС МАДАНИЙ САВИЯСИ – МАДАНИЙ РИВОЖЛАНГАНЛИК ИФОДАСИ	220-224

Адашова Махсума Махмудбоевна
ИМОМ АБУ МАНСУР МОТУРИДИЙ ВА МОТУРИДИЙЛИК ТАЪЛИМОТИ – ДУНЁ
ОЛИМЛАРИ НИГОҲИДА.....225-231

Mukhammediyarova Akhmaral
PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF NOOSPHERIC DEVELOPMENT IN THE
ECOLOGICAL AND GLOBAL SECURITY SYSTEM.....232-239

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Tilovov Ozod, Isoqulova Gulxon
FRAZEOLOGIK BIRLIKLARDA SONLARNING QO‘LLANILISHI VA ULARNING RAMZIY
MA‘NOLARI.....240-245

Surmilova Elena
GENDER STUDIES IN LINGUISTICS AND THEIR APPLICATION IN ENGLISH LANGUAGE
TEACHING246-252

Олимова Дилафрузхон Бахтиёржон қизи
ТИЛШУНОСЛИҚДА БАҲО КАТЕГОРИЯСИ ВА УНИНГ ЎРГАНИЛИШИ253-257

Djurayev Dilshod Mamadiyarovich, Radjabova Madinabonu Raimovna
XITOIY TILI GRAMMATIKASIDAGI “NATIJA TO‘LIQLOVCHISI (结果补语)”258-262

Azzamov Yusufjon Radjaboy o‘g‘li, Jo‘rayeva Xayriniso Shavkat qizi
EKOJURNALISTIKANING QO‘LLANILISH KATEGORIYALARI263-268

Fillipova Olga Igorevna
CONVERGENCE OF STYLISTIC DEVICES AS A CATEGORY OF REDUNDANCY.....269-278

Ismoilova Dilorom Rustamjon kizi
LEXICAL UNITS OF THE SEMANTIC FIELD “MURDER”279-285

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Ильясов Баходир Ильясович
ELEKTRON DAVLAT XIZMATLARINI KO‘RSATISHNING TASHKILY-HUQUQIY MEKANIZMI VA
UNING RIVOJLANISH YO‘LLARI286-293

Чориева Хуршидабону Хуррам қизи
ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ФУҚАРОЛАР ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИНИНГ
ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРДА ИШТИРОКИ294-299

Хаётов Анвар Хусанович
ХАЛҚАРО ОЛИМПИА ҚЎМИТАСИНИНГ МУХТОР МАҚОМИ ВА ТУРЛИ ҲУҚУҚ
СУБЪЕКТЛАРИ БИЛАН МУНОСАБАТЛАРИ300-307

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Журабекова Хабиба Мадаминовна
РЕЧЕВАЯ АКТИВНОСТЬ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР КОММУНИКАТИВНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ308-315

Tursunova Aziza Xoshimovna WEB TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BILIMNI NAZORAT QILUVCHI DIDAKTIK VOSITALAR YARATISH USULLARI	316-321
Oblanazarov Faxriddin Asadovich FUTBOLCHILARNI TAYYORLASHDA TA'LIM VA MASHG'ULOTNING ASOSIY QONUN- QOIDALARINI AMALGA OSHIRISH	322-329
Isroilova Dildora Muxtarovna, Solijonova Dildora Ulugbekovna IJTIMOIY-SIYOSIY MATNLAR TARJIMASINI O'QITISHDA LINGVOMADANIY OMILLARNING O'RNI	330-335
Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li MAKTAB O'QUVCHILARI HUQUQIY TA'LIM – TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH BORASIDA OLIB BORILGAN TAJRIBA SINOV ISHLARI NATIJALARINING PEDAGOGIK TAHLILI	336-342
Jurayev Bobomurod Tojiyevich SHARQDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING MAYDONGA KELISHI VA RIVOJLANISHI	343-350

08.00.00-Иқтисодиёт фанлари

Насимов Равшанжон Азимович
Тошкент давлат иқтисодиёт
университети мустақил тадқиқотчиси

МАМЛАКАТИМИЗДА СОЛИҚ ЮКИНИНГ СОЛИҚ ТЎЛОВЧИЛАР ФАОЛИЯТИГА ТАЪСИРИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Аннотация. Мақолада иқтисодиётда солиқ юки кўрсаткичининг аҳамияти, уни белгилаш муаммолари, иқтисодиётда солиқ юкининг оптимал даражаларини белгилаш бўйича маҳаллий ва хорижий олимларнинг турли қаршлари назарий жиҳатдан ўрганилган ҳамда илмий хулоса ва таклифлар шакллантирилган, шунингдек, юридик ва жисмоний шахсларда солиқ юкини ҳисоблаш йўналишлари назарда тутилган.

Калит сўзлар: солиқ юки, оптимал солиқ юки, солиқ ставкалари, давлат бюджети харажатлари, Лаффер эгри чизиғи, ер солиғи, кўчмас мулк, маҳаллий бюджет даромадлари, маҳаллий солиқлар, ресурс солиқлари, солиқ, бюджет, солиқ ставкаси, солиқ ҳисоботи, солиқ тушумлари, солиқ имтиёзлари.

Насимов Равшанжон Азимович
Ташкентское государственное хозяйство
независимый исследователь университета

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЛИЯНИЯ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ В НАШЕЙ СТРАНЕ

Аннотация. В статье теоретически изучена важность показателя налоговой нагрузки в экономике, проблемы его определения, различные мнения отечественных и зарубежных ученых по определению оптимальных уровней налоговой нагрузки в экономике, сформулированы научные выводы и предложения, а также предусмотрены направления расчета налоговой нагрузки в юридические и физические лица.

Ключевые слова: налоговое бремя, оптимальное налоговое бремя, налоговые ставки, расходы государственного бюджета, кривая Лаффера, земельный налог, недвижимость, доходы местного бюджета, местные налоги, налоги на ресурсы, налог, бюджет, налоговая ставка, налоговый отчет, налоговые поступления, налоговые льготы.

Nasimov Ravshanzhon Azimovich
Tashkent state economy
independent university researcher

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE INFLUENCE OF THE TAX BURDEN ON THE ACTIVITIES OF TAXPAYERS IN OUR COUNTRY

Annotation. The article theoretically examines the importance of the indicator of the tax burden in the economy, the problems of its determination, various opinions of domestic and foreign scientists on determining the optimal levels of the tax burden in the economy, scientific conclusions and proposals are formulated, and directions for calculating the tax burden in legal entities and individuals are provided.

Keywords: tax burden, optimal tax burden, tax rates, state budget expenditures, Laffer curve, land tax, real estate, local budget revenues, local taxes, resource taxes, tax, budget, tax rate, tax report, tax receipts, tax benefits.

DOI: <https://doi.org/10.47390/B1342V3SI2Y2023N15>

Кириш

Сўнгги йилларда ривожланган давлатларда ва этакчи халқаро молия институтлари, илмий тадқиқот марказлари томонидан солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш масалалари, Хусусан, солиқ юкини пасайтириш, солиқ қарздорлигини камайтириш механизмларини такомиллаштириш ҳамда солиқларнинг ўз муддатида тўланмаганлиги учун пенялар ҳисоблаш механизми ва миқдорининг оптимал йўллари ишлаб чиқиш юзасидан кенг қамровли илмий тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Солиқ юки муаммоси билан олимлар узоқ йиллардан бери шуғулланиб келишганига қарамай солиқ юкининг энг оптимал даражасини аниқ баҳолай олиш масаласи ҳамон ўз ечимини топмаган. Ҳолбуки, амал қилувчи солиқ юкининг ҳаддан ташқари ошиб кетиши оқибат натижада тадбиркорлик фаолиятига ҳамда иқтисодийнинг ривожланишига жиддий салбий таъсир кўрсатиши яхши маълум. Ҳар бир жамиятда солиқ муносабатларини ташкил этиш ҳамда бошқариш масалаларига объектив нуқтаи назардан қараш шундан далолат берадики, солиқ юкининг иқтисодий муносабатларга таъсирини ўрганиш ҳамма вақт олимларнинг эътиборини ўзига тортиб келган муаммолардан бири саналган.

Мазуга оид адабиётлар таҳлили

Солиқ юкининг иқтисодий субъектларга кўрсатадиган таъсирини илмий жиҳатдан изоҳлаш борасида энг кўп тарқалгани ва машҳур бўлгани бу жамият аъзоларининг давлатнинг турли хил хизматлари билан ўзаро алмашиши ҳақидаги ғоядир. Илм-фанда атомистик назария деб ном олган бу таълимот XVII-XVIII асрларда Францияда ривожлантирилган. Атомистик назариянинг асосчилари С.Вобан, Ш.Монтескье ва бошқалар бўлишган. Мазкур таълимотнинг негизида ётган устувор ғояга мувофиқ давлат фуқароларнинг тинч ҳаёт кечириши учун зарур шартшароитларни яратиб бергани боис жамият аъзолари давлатга ўзининг даромадларидан маълум қисмини бериши лозимлиги эътироф этилади. Ўша вақтлардаёқ назарий таълимотнинг асосчиларидан бири Ш. Монтескье амал қилувчи солиқ юкини имкон қадар оптималлаштириш кераклигини таъкидлайди. Қадимда яшаган олимнинг фикрича, “фуқаролар ўзининг даромадидан маълум қисмини давлат эҳтиёжларини қондириш учун топшириши лозим бўлса, у ҳолда, давлат фойдасига ундириладиган ҳамда кейинчалик солиқ тўловчининг ўзида қоладиган даромад бўлаклари орасида шундай мутаносиблик пропорцияси топилиши лозимки, токи, зиммасидаги солиқ юкидан халос бўлган фуқаролар келгусида ўзига тегишли бўлмиш даромадларидан эркин фойдалана олиши учун зарур даражада кафолатланган шароитларга эга бўлсин”[1].

Атомистик назарияни кейинчалик янада ривожлантиришга ҳисса қўшган олимлардан бири бу Джеймс Милль эди. Англиялик ушбу мутафаккир фикрига қараганда, жамиятда яшайдиган ҳар бир инсон давлат томонидан унга тинч ва осойишта ҳаёт кечириши учун зарур шарт-шароитлар яратиб берилгани боис ўзининг

даромадидан маълум қисмини давлат бюджетига тўлаши шарт. Д. Милль даромад солиғини ундириш вақтида инсон деган номга муносиб ҳаёт кечира олиш учун зарур бўладиган солиққа тортилмайдиган минимал даромад миқдорини жорий этиш ҳақидаги ғояни илгари суради. Прогрессив солиқ олиниши хусусида фикр юритар экан, Джеймс Милль шундай ёзади: “Нисбатан каттароқ миқдордаги даромадлардан каттароқ ҳажмларда солиқ ундирилиши адолатсизлик тантанасига олиб келади, чунки бундай вазиятда давлат инсонни бошқа хўжалик юритувчи субъектларга нисбатан кўпроқ меҳнат қилишга, топган даромадларини тежаб-тергашга, жонбозлик ва тадбиркорлик кўрсатишга мойил бўлгани учун жазолайди. Адолатли ва оқилона тузилган қонунчилик бунга йўл қўймаслиги лозим” [2].

А.В.Брызгалиннинг қарашича: солиқ юки -бу умумлаштирувчи кўрсаткич бўлиб, солиқ йиғимларининг умумий суммасини жами миллий маҳсулотга нисбати билан аниқланади[3].

В.Г.Пансков ва В.Кынязевнинг фикрича, мамлакат даромадида, солиқ юкини аниқлашда тўланган солиқлар суммасини ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)га нисбати кўрсаткичи қўлланилади[4].

Т.Маликов “солиқ оғирлиги (юки) – давлат ва жамият ҳаётида солиқларнинг ролини характерлаб берадиган энг умумлашган кўрсаткич. Ишлаб чиқаришнинг умумий хажми ва даромадларда солиқ ажратмаларининг салмоғини кўрсатувчи, бозор иқтисодиётининг амалга оширилаётган моделдан келиб чиқадиган ўлчам. Солиқ йиғимларининг жами миллий маҳсулотга нисбати билан аниқланади” деб таъриф берган[5].

Б.Исроилов эса қуйидагича таъриф берган: “Солиқ юки деганда, хўжалик юритувчи субъект ёки фуқароларнинг давлат ёки маҳаллий бюджетга ҳамда турли жамғармаларга қатъий белгиланган ставкада ва тартибда тўлайдиган барча солиқлар ва тўловлар йиғиндисининг тўловчилар иш ҳажмига, даражага ёки бошқа солиқ объектига нисбати тушунилади”[6].

У.Раджапов “солиқ юки бу ундирилган солиқ суммасини солиқ объекти қийматига нисбати бўлиб, бу солиқ тўловчи ўз мулки қийматини қанча қисмини беришини билдиради” деб ҳисоблайди[7].

Қ.Яхёев солиқ юкини “тўловчининг ҳамма солиқлар ва йиғимлар йиғиндисидан бюджетга тўлашидир. Солиқ оғирлиги фойдага ёки жами даромадга нисбатан олинади” деб ёзади[8].

Р.Адилъчаев, М.Абишов ва Г.Қаипназаровалар солиқ юки солиқ тўловчилар иқтисодий фаолиятини амалга ошириш натижасида яратилган ёки топилган қийматнинг қанча қисми мажбурий тўловлар сифатида бюджетга ва бошқа фондларга йўналтирилганлигини ифодалайди[9].

Ш.Тураев қуйидагича таъриф беради: “хўжалик субъектларига нисбатан солиқ юкини ҳисоблашда хўжалик юритувчи субъект томонидан давлат бюджетига тўланган барча солиқлар, тўловлар ва ажратмаларнинг хўжалик субъектининг қўшилган қийматига нисбати орқали аниқлаш мақсадга мувофиқдир”. Юқоридаги таърифлардан кўриниб турибдики, солиқ юкига макро ва микродаражада таъриф беришган. Ш.Тураев тадқиқотларида солиқ юкини ўрганилиш даражаси ҳақида ҳам ўз фикрларини

билдириб, уни қуйидагича изоҳлайди: “Иқтисодиётда солиқ юкини белгилаш икки йўналишда олиб борилади. Яъни макро ва микродаражада белгиланади” [10]

Солиқ юки масаласини микродаражада ўрганган И.М.Ниязметов муаммога анча батафсил ёндашиб, уни очишга ҳаракат қилади ҳамда фикрларини аниқроқ ифодалаш мақсадида қуйидагича таъриф беради: “Солиқ юки солиққа тортиш даражасини аниқловчи кўрсаткич бўлиб, тўловчи томонидан яратилган янги қийматёки олинган ялпи даромаднинг қанча қисми мажбурий тарзда давлат ихтиёрига қайта тақсимланишини билдиради” [11].

Юқоридаги фикрлардан келиб чиққан ҳолда, айтишимиз мумкинки, айтиш бир мамлакат ёки солиқ тўловчилар учун солиқ юки кўрсаткичини аниқ ва оптимал аниқлаш мумкин эмас, буни фақат эмпирик йўл билан аниқлаш мумкин. Чунки, бошқача аниқлашнинг имкони йўқ. Алоҳида бир мамлакат учун солиқ юкини конкрет аниқлашнинг ягона методологиясининг ўзи мавжуд эмас.

Тадқиқот методологияси

Мазкур мақолада таҳлилнинг анализ ва синтез, индукция ва дедукция каби анъанавий усулларида фойдаланилди. Хорижий мамлакатларнинг иқтисодчи олимлари ва тадқиқотчиларининг солиқ юкига оид фикр ва мулоҳазалари илмийамалий жиҳатдан таҳлил қилинди ва натижалари асосида хулосалар шакллантирилган.

Мазгуга оид адабиётлар таҳлили

Биринчи жаҳон урушидан сўнг репаратсион тўловлар миқдори, иттифоқдошлар қарзларини тўлаш учун солиқ юки оғирлигини ўлчашнинг аниқ усуллари ишлаб чиқиш заруриятини туғдирди. Ушбу усулларнинг мақсади умумий иқтисодиётда, аҳолининг алоҳида ижтимоий гуруҳлари кесишмаларида ва ишлаб чиқариш тармоқлари доирасида келгусида солиқ юки оғирлигини ўрганиш учун асос яратиш берди. Иқтисодиётда назарий ва амалий жиҳатдан солиқ юкига қизиқиш бежиз эмас. Мамлакат учун солиқ юки кўрсаткичини ҳисоблашнинг заруриятини схематик равишда қуйидагича ифодалашимиз мумкин:

Биринчидан, солиқ юкини ҳисоблаш ва аниқлаш ҳар бир давлатнинг солиқ сиёсатини ишлаб чиқиши учун керак. Эски солиқларни бекор қилиб, янги солиқларни жорий этиш, солиқ ставкалари ва солиқ имтиёзларини белгилаш орқали давлат иқтисодиётга босим ўтказишга йўл қўймайди. Макроиқтисодий нуқтаи-назардан давлат солиқ юки орқали бюджетнинг даромад қисмини, солиққа тортиш базасини ва иқтисодиётга солиқларнинг таъсирини белгилашда фойдаланилади.

Иккинчидан, солиқ юки кўрсаткичи давлатнинг бошқа турли давлатлар солиқ юки ва солиқлари кўрсаткичлари билан қиёсий таҳлил қилиш учун керак. Мамлакат ҳудудида ишлаб чиқаришни жойлаштириш, инвестицияни тақсимлаш ҳамда капитал ҳаракатини йўлга қўйиш учун зарур. Шунингдек, мамлакат ичкарисида ва ҳудудлар бўйича ҳам қиёсий таҳлил олиб бориш учун бу маълумотлардан фойдаланилади.

Солиққа тортишни босқичма-босқич ўзгартириб бориш муҳим омилга – турли даврлардаги солиқ юкини аниқлаб олишга имкон яратади. Солиқ юки солиқларнинг жамият ҳаётида тутган ролини умумий кўрсаткичини билдиради. Кўпгина давлатларда макроиқтисодий даражада солиқ юкини ҳисоблаш ЯИМга кўра солиқлар ва йиғимлар умумий суммасига нисбатан амалга оширилади [4]. Унинг кўриниши қуйидагича:

$$СЮ = С + Т \text{ ЯИМ} \times 100\% \quad (1)$$

Бу ерда:

СЮ – солиқ юки;

С – солиқлар;

Т - тўловлар;

ЯИМ – ялпи ички маҳсулот.

Солиқнинг давлат ва жамият ҳаётидаги роли географик ва иқлим омилларига боғлиқ. Чунки омиллар миллий иқтисодиёт ривожига таъсир кўрсатади ва давлат иқтисодиётини фарқлаш ва қиёслаш имкониятига эга.

Солиққа тортиш асосларига диққат қилиш, уни пухта аниқ ишлаб чиқиш, тўлов муддатларини ва ҳажмини тўғри белгилаш адолатли солиқ юкини таъсис қилишга олиб келади.

Тўртинчидан, солиқ юки кўрсаткичларидан хўжалик субъектларининг иқтисодий фаолиятини белгилашда фойдаланилади. Айнан шу кўрсаткич ишлаб чиқаришга капитал қўйиш йўналишларини белгилаб беради. Ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва пасайтириш, иқтисодиётни тартибга солиш, тармоқлар бўйича ишлаб чиқариш масалаларини ҳал этиш, янги иш ўринларини яратиш, хўжалик субъектларининг истеъмол ва жамғариш жараёнларини меъёрлаштириш, инвестицияларни йўналтириш каби масалаларни ҳал этишда солиқ юки кўрсаткичи катта ёрдам беради.

Иқтисодиётда назарий жиҳатдан солиқ юкини белгилаш икки йўналишда олиб борилади. Яъни, макро ва микродаражада белгиланади.

Макродаражада солиқ юкини иккига бўлишимиз мумкин, яъни, умумий, бутун иқтисодиёт ва аҳоли зиммасига тушадиган солиқ юки. Бу кўрсаткич умумий бўлиб, юқорида келтириб ўтганимиздек, ЯИМга нисбатан солиқлар ва тўловларнинг улуши сифатида белгиланади. Макродаража бутун мамлакатнинг солиққа тортиш тизимини билдиради, бошқача айтганда, давлатнинг иқтисодиётга аралашувини, унинг солиқ босимини англатади. Бу ўринда солиқ юки корхоналар, соҳалар ва тармоқларга тақсимланади.

Шунингдек, юридик ва жисмоний шахсларга макродаражадаги солиқ юки аҳамиятсиз ҳисобланади. Чунки улар бюджетга ва бюджетдан ташқари фондларга солиқлар ва тўловларни ўз даромадларидан тўлайди.

Умумий аҳоли зиммасадаги солиқ юки бу аҳолининг тўлайдиган барча солиқлари йиғимларининг ЯИМга нисбати сифатида ҳисобланади. Аҳолига солинадиган солиқ юкини дунё тажрибаси яна микро ва макро даражага бўлиб кўрсатади. Микро даража бу бир кишининг, макро даража бу умумий аҳолининг солиқ тўловидир. Ҳар бир оила солиқ субъекти сифатида солиқ юкини ҳисоблаши муҳим ҳисобланади. Аҳолининг солиқ юки кўрсаткичи аҳоли жон бошига солинадиган барча солиқларни билдиради. Мамлакатда аҳоли зиммасига тўғри келадиган солиқ юки хусусида ҳам тўхталишни лозим топдик. Чунки, мамлакатдаги солиқ юкини икки субъект, яъни юридик шахс ва жисмоний шахс тўлайди. Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, солиқ юкининг асосий қисми жисмоний шахсларга тушади.

Жаҳоннинг илғор мамлакатлари давлат бюджети даромадлари таркиби таҳлил қилинганда, ЯИМ таркибида тўғри солиқлар, яъни даромад солиқлари асосий ўринни

эгаллайди. Эгри солиқлар улуши эса, паст даражада. Ўзбекистон Республикасида бунинг аксини кўришимиз мумкин. Чунки, бозор муносабатлари шароитида эгри солиқлар кўпроқ фискал функцияни бажаради ва бу давлат учун зарурдир. Ишлаб чиқарувчилар нуқтаи-назаридан келиб чиқсак ҳам бу фикр ўринлидир.

Маҳсулот (иш, хизмат)ларнинг охиригистеъмолчиси бу жисмоний шахслар ҳисобланади. Эгри солиқларнинг ҳақиқий тўловчиси ҳам маҳсулот (иш, хизмат)ларнинг истеъмолчиси ҳисобланади. Шундан келиб чиқиб, айтишимиз мумкинки, жисмоний шахслар ўзлари тўлайдиган солиқлар ва эгри солиқларни ҳам тўлайдилар. Бундан ташқари юридик шахслар тўлайдиган айрим солиқ турлари ҳам мавжудки, булар маҳсулот таннархига киритилади. Маҳсулот таннархига киритилган солиқ тўловлари ҳам бориб, жисмоний шахслар зиммасига тушади.

Давлат бюджети даромадлари кўрсаткичларидан эгри солиқларни, жисмоний шахслар тўлайдиган солиқларни, юридик шахслар томонидан маҳсулот (иш, хизмат)лар таркибига киритиладиган мол-мулк ва ер солиқларини олиб, улар йиғиндисини олганимизда жисмоний шахслар зиммасидаги умумий солиқ юки келиб чиқади ёки улар бюджет даромадларини қанча қисмини шакллантиришини кўриш мумкин.

Аҳоли зиммасидаги солиқ юкини аниқроқ таҳлил қилсак, жисмоний шахслар тўлайдиган барча солиқларни аҳолининг йиллик ўртача сонига бўлсак, аҳоли жон бошига тўғри келадиган солиқ суммаси келиб чиқади. Бу бир кишига тўғри келадиган ўртача солиқ суммасини белгилайди. Иқтисодий адабиётларда аҳоли жон бошига тўғри келадиган ЯИМ кўрсаткичи ҳисобланади. Солиқлар ЯИМнинг муайян қисмини тақсимлаб бюджетга туширади. Демак, мазкур икки иқтисодий категория ўртасида узвий боғлиқлик мавжуд. Шу боис, аҳоли жон бошига тўғри келадиган солиқ суммасини ҳисоблаш ҳам иқтисодий мазмунга эга бўлган кўрсаткичдир.

Биз юқорида назарий жиҳатдан ёндашиб, давлат бюджети даромадлари кўрсаткичларини олиб, уларнинг йиғиндисини аҳоли сонига бўлиб топдик. Бундан ташқари аҳолининг солиқ юки кўрсаткичини қуйидаги формула орқали ҳам ҳисоблаш мумкин:

$$C_d = C : J_n D : J_n (2)$$

Бунда:

C_d - солиқ юки даражаси;

C - аҳолининг барча солиқлари;

J_n - мамлакат аҳолиси сони;

D - аҳоли олган барча даромадлари суммаси.

Аҳолига солиқ юкини баҳолашда аҳолининг тўлаган барча солиқларининг суммасидан келиб чиқиш лозим. Юқоридаги формулага асосан ҳисоблашнинг мураккаблиги шундаки, аҳолининг бевосита ва билвосита тўлаган солиқ ҳажмини аниқлаш қийин. Шу маънода аҳоли асосий истеъмолчи ҳисобланади ва унинг зиммасига асосий солиқ юки тушади.

Ишчининг (меҳнат ҳақи олиб ишловчининг) солиқ юки даромад солиғидан иборат бўлади. Бу кўрсаткичдан турли мамлакатларда даромад солиғига тортишни таҳлил қилиш учун фойдаланилади. Бу кўрсаткич ривожланган мамлакатларда юқори ҳисобланади. Биргина шу солиқ ҳисобига

АҚШ Федерал бюджетининг 45 фоизидан кўпроғи молиялаштирилади.

Юридик шахсларда солиқ юки уларнинг оладиган даромадларига қараб белгиланади. Унга кўра, солиқ юки маҳсулот сотиш ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади. Бу кўрсаткичга асосан фойда солиғи белгиланади. Шунингдек, сотишдан олинган фойда ҳамиша ҳам солиққа тортиш манбаси бўлиб ҳисобланмайди. Шу сабабли юридик шахснинг айрим солиқлари бу кўрсаткичга таъсир кўрсатмайди.

Ҳар бир солиқ тури ўз манбасидан қатъий назар баҳолаш мезонига эга.

Энг асосийси бу – корхона фойдасидир. Яъни, юридик шахс томонидан тўланадиган солиқлар ва тўловларнинг фойда кўрсаткичига таъсири ёки уларнинг улуши сифатида аниқланади. Бундан ташқари юридик шахсларнинг тўловлари унинг соф фойдасига нисбатан ҳам аниқланади. Бунинг учун қуйидаги формулага таянишимиз мумкин:

$$C_d = D_f + I_s + M_s + T_s \Phi \quad (3) \text{ ёки: } C_d = D_f + I_s + M_s + T_s C_f \quad (4)$$

Бунда:

C_d – юридик шахснинг солиқ юки даражаси;

D_f – даромад (фойда) солиғи;

I_s – ишлаб чиқаришга солиқлар;

M_s – молиявий фаолиятдан олинган даромадлар учун солиқ;

T_s – тушумдан ёки айланмадан тўланадиган солиқлар;

Φ – асосий фаолиятдан фойда;

C_f – соф фойда

Кўпчилик иқтисодий адабиётларда фойда ёки соф фойда кўрсаткичи юридик шахсларнинг солиқ юкини аниқ ифодалаб бера олмайди деган фикр олға сурилади. Биз юқоридаги формулада юридик шахснинг солиқ юкини аниқ ифодалаб беради, деган фикрда эмасмиз. Юқоридаги формула юридик шахснинг фойда ва соф фойда кўрсаткичларига солиқларнинг таъсирини қандайлигини аниқлаб беради. Бу фақат юридик шахсга нисбатан солиқ юки ва унга солиқларнинг таъсирини ифодалаб берувчи формулаларнинг бир йўналиши холос.

Юқоридаги формуладан келиб чиққан ҳолда юридик шахснинг сотишдан тушган тушум ва фойда кўрсаткичларининг шаклланиш босқичини жадвалдаги каби ифодалашимиз мумкин.

Мамлакатимизда фаолият юритаётган хўжалик субъектлари таркибида яқка тартибда фаолият юритаётган тадбиркорлик субъектлари ҳам мавжуд.

Бу тадбиркорлар юридик шахс сифатида эмас, балки жисмоний шахс сифатида фаолият юритадилар. Бу субъектларда баланс ҳисоботи юритилмайди. Яъни, махсус солиқ режими асосида қатъий солиқ тўлайдилар.

Уларнинг иқтисодий фаолияти давомида амортизатсия ажратмаси кўрсаткичини ҳисоблаш имконияти йўқ. Шу сабабли фикримизча улар яратаётган қўшилган қиймат таркибида амортизатсияни ҳисобга олмаслик лозим. Аслида ҳисобга олишнинг илмий асосланган усули йўқ. Шу сабабли бу субъектларда солиқ юкини ҳисоблашда қўшилган қиймат таркибига амортизатсияни қўшмасдан ҳисоблашни таклиф этамиз. У ҳолда формула қуйидаги кўринишга эга бўлади:

$$K_k = M_x + I_a + E_s + S_t + \Phi \quad (7)$$

бунда:

M_x – меҳнат ҳақи харажатлари;

Иа – ижтимоий ажратмалар;

Эс – эгри солиқлар;

Ст – бошқа солиқлар;

Ф – фойда.

Бу усулнинг афзаллиги шундаки, у аниқ корхонанинг соҳасидан қатъи назар якка тадбиркорларнинг солиқ юкини ҳисоблаб бера олади. Юқорида таъкидлаганимиздек, кўп ҳолларда тўланган солиқлар суммаси билан корхонанинг фойда кўрсаткичига асосланиб, солиқ юки ҳисобланади. Бундай ёндашув масалага янада теран қарашни талаб этади, чунки фойда солиқ тўлови манбаи ҳисобланмайди.

Кўриб чиқилган барча усуллар хўжалик субъектларининг солиқ юкини ва улар фаолиятига солиқларнинг таъсирини ифодалаб бера олади. Демак, корхонанинг барча солиқлари ҳисобга олиниши керак. Жисмоний шахсларнинг даромад солиғи корхонанинг иқтисодий фаолиятига ҳеч қандай таъсир кўрсатмайди, фақат ишчининг даромадларига ўз таъсирини кўрсатиши мумкин, холос. Юридик шахс жисмоний шахснинг даромадига нисбатан давлатнинг солиқ агенти сифатида муносабатда бўлади ва солиқни бюджетга ўтказиш билан чекланади. Бу солиқ ишчининг солиқ юкини ҳисоблашда ҳисобга олиниши шарт.

Солиқ юкини ҳисоблашнинг бу услубиётларини қўллаш тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, уларнинг бирортаси солиқ юкини ҳисоблашнинг энг маъқул варианты бўла олмайди. Фақатгина турли кўрсаткичларни ўзаро қиёслаш нисбатан солиқ юкини аниқлашга яқинлашади, холос.

Айни пайтда, солиқ назарияси бевосита солиқларни маҳсулотнинг характеридан қатъи назар харидор ва истеъмолчи ўртасида бўлишни тавсия қилади. Шу сабабли хўжалик субъектлари учун универсал солиқ юкини белгилаш мумкин эмас. Бугунги амалиётдаги солиқ юкини ҳисоблаш усулларининг ҳар бири афзаллик ва камчилик хусусиятларига эга. Шу сабабли уларнинг бирортаси иқтисодиёт тармоқларида мутлоқ даражада солиқ юкини белгилаш учун кафолат бера олмайди.

Шунингдек, иқтисодиёттармоқлари ўзининг ишлаб чиқариш хусусиятларига эга, яъни, меҳнат унумдорлиги, материаллар базаси, капитал айланмаси, маҳсулотнинг мавсумийлиги каби хусусиятлари мавжуд. Бу омиллар ҳам ягона универсал солиқ юкини белгилаш имконини бермайди.

Дунё тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, солиқ тўловчиларга нисбатан солиқ юкини ошириш (солиқлар юкини ошириш ва солиқлар ставкаларини кўтариш, солиқ имтиёзларини олиб ташлаш ва бошқалар) натижасида дастлаб солиқ тушумлари ошади ва максимум даражага етгандан сўнг, бу кўрсаткичлар туша бошлайди. Шу сабабли бюджетга тушумлар камайиб кетади ва солиқ тўловчиларнинг муайян қисми таназзулга юз тутади ёки ишлаб чиқариш камайиб кетади, солиқ тўловчиларнинг қолган қисми эса солиқ тўлашдан ноқонуний равишда ўзини олиб қочади. Натижада яширин иқтисодиёт юзага келади.

Ҳозирги кунда солиқ қонунчилигига ўзгартиришлар киритишда кўп давлатлар имтиёзлар ва чегирмаларни олиб ташлаш йўлидан бормоқда, янги тўловларни жорий қилишга интилмоқда. Бироқ, бу ҳол даромаднинг ва солиққа тортиш капиталининг кескин камайиб кетишига олиб келади.

Солиққа тортишга доир дунё тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, солиқ тўловчиларнинг кўпроқ даромадларини солиқ сифатида олиш иқтисодиётга инвестицияларнинг камайиб боришига олиб келади. Агар солиқ ставкаси даромадларнинг 40 фоизига етса, у тадбиркорликни ривожланишига ва ишлаб чиқаришнинг кенгайишига салбий таъсир кўрсатади.

Бошқача айтганда, самарали солиқ тизими даромадларнинг 1/3 қисмини олиш билан давлат эҳтиёжини қондириши керак. Айти пайтда, солиқ юкининг аниқ кўрсаткичи макро ва микродаражада турлича мамлакатларда турли хил намоён бўлади. Бу ўринда гап аввало, давлат ва солиқ тўловчилар ўртасидаги мажбуриятлар ҳақида кетмоқда. Солиқ юки даражаси давлат аҳолисининг тиббий, таълим, коммунал ва бошқа хизматлар билан таъминлаш, бюджет харажатларига боғлиқ ҳолда юзага келади. Мисол учун, Швесияда аҳоли ўз даромадларининг 50 фоизини давлат хазинасига беради ва бу ишлаб чиқариш самарадорлигига салбий таъсир этмаяпти. Бунинг ажабланидиган жойи йўқ, чунки давлат солиқ тўловчиларни иқтисодий ва ижтимоий томондан кенг ҳимоя қилиб келмоқда.

Зеро, солиқ юки аниқ солиқ тўловчининг фаолиятига зарар келтирмаслиги лозим. Шунинг учун давлат солиқ юкини белгилашда ўртача кўрсаткичлардан фойдаланиши лозим. Албатта, ҳар бир мамлакат ўзининг турли миллий хусусиятлари ва ишлаб чиқаришидан келиб чиқиб, солиқ юкини белгилайди. Ҳар бир мамлакатда турли хусусиятларга эга ўн минглаб фаолият юритаётган корхоналар бор. Уларнинг ҳар бири солиқ тўлашда турлича имкониятларга эга. Шу сабабли, давлатлар миқёсида солиқ юкини қиёсий таҳлил қилишда ва макродаражада солиқ юкини ҳисоблашда солиқлар ва тўловларнинг ЯИМга нисбатини олиш орқали ҳисоблаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Хулоса ва таклифлар

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, солиқ юки кўрсаткичлари давлатнинг солиқ, инвестиция ва ижтимоий сиёсатини ишлаб чиқишда асосий омиллардан ҳисобланади. Жумладан: мамлакат иқтисодиётидаги солиқ юки давлат солиқ сиёсатининг натижаси бўлиб, ҳар қандай солиқ тизимининг сифат тавсифини ифодалайди.

Шу билан бирга олинаётган солиқлар даражаси, бир томондан, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг самарадорлигига, бошқа томондан эса, давлатнинг молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжи миқдори билан белгиланади. Шу сабабли, солиқ юкининг оғирлигини камайтириш, биринчи навбатда, давлат харажатларини қисқартириш билан боғлиқдир;

давлат ўзининг ижтимоий сиёсатини ишлаб чиқишда солиқ юки кўрсаткичига асосланади ва бу унинг учун асосий манба бўлиб хизмат қилади;

тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, хўжалик субъектларида солиқ юки кўрсаткичини ҳисоблашда аниқ бир ягона услубиёт йўқ. Уни ҳисоблаш ва таҳлил қилиш учун бир неча усулларга асосланиш лозим.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Налоги /Под редакцией Д.Г.Черника – М. Финансы и статистика, 1997. с. 16 2.
2. Истории экономический учений / под редакцией В. Автономова, О. Ананьина, Н.Макашовой. – М.: ИНФРА – М, 2002. с.560 3.

3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Т.2. – М.: Соцэкгиз, 1935. – с.341 4.
4. Адильчаев Р., Абишов М, Қаипназарова Г. “Эгри солиқлар бўйича солиқ юки ва унинг солиқ тўловчиларга таъсири”.Иқтисодиёт ва таълим илмий журнали. 2013/№2
5. Брызгалин А.В. «Налоговая оптимизация: принципы, методы, рекомендации». -М.: 2002. С.54.
6. Исроилов Б.И. “Солиқларнинг молиявий ҳисоби ва таҳлилининг методологик асослари”. Диссертация и.ф.д., Самарқанд-2006.
7. Маликов Т. “Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари”. -Т.: Академия нашри. 2002 й
8. Ниязметов И.М. Солиқ юкининг тадбиркорлик субъектлари молиявий фаолиятига ва бюджет даромадларига таъсири таҳлили, Т.:-2008
9. Пансков В., Кынязов В. «Налоги и налогообложение». Учебник. -М.: МЦФЭР. 2003.С.61.
10. Раджапов У. “Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида солиқ тизимини такомиллаштириш” и.ф.н. илмий даражаси олиш учун ёзилган дисс. Афтореферати. –Т.: -2006. 9-б
11. Салькова О.С. Налоговая нагрузка в системе управления финансами предприятия // Финансы. 2010. Н 1. С. 33.
12. Тураев Ш.Ш. “Иқтисодиётда солиқ юкини оптималлаштириш йўналишлари”. и.ф.д. учун ёзилган диссертация автореферати. Тошкент.-2021 й.
13. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. -Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003 й 19-б
14. Чипуренко Е.В. Налоговая нагрузка предприятия: анализ, расчет, управление. М.: Налоговый вестник, 2009. Ст. 6.
15. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси- Тошкент: Гафур Гулом нашриёт уйи 2020.- 640 б.
16. Нормурзаев У. (2021). Анализ эффективности налоговых льгот и преференций в поддержке определенных секторов с целью дальнейшего повышения инвестиционной привлекательности в Узбекистане. Экономика и образование, (6), 82–86. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/285>
17. Нормурзаев У. (2021). Пути эффективного использования налоговых льгот для поддержки предпринимателей. Экономика и инновационные технологии, (4), 355–362. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11954.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/2 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES Special Issue

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).